

“ERMENİ TABUSU ÜZERİNDE DİYALOG”A İLİŞKİN NOTLAR

• NOTES RELATING TO “DIALOGUE SUR LE TABOU ARMÉNIEN”

Pulat TACAR
Emekli Büyükelçi
tacarps@gmail.com

Özet: *Bu yazı Fransa’da yayımlanmış olan ve Prof. Ahmet İnsel ve Michel Marian ile yapılan bir söyleşiyi içeren “Ermeni Tabusu Üzerinde Diyalog” başlıklı kitabında yer alan görüşleri ve bunlar hakkında bazı yorumları içermektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Ermeni Soykırım iddiaları, Ahmet İnsel, Michel Marian.*

Abstract: *This article analyzes and criticizes some views expressed in the book entitled “Dialogue sur le tabou arménien”, published in France and entailing an interview conducted with Prof. Ahmet Insel and Michel Marian.*

Key Words: *Armenian Genocide allegations, Ahmet Insel, Michel Marian.*

Galatasaray Üniversitesi profesörlerinden Ahmet İnsel² ile Paris Siyasal Bilgiler Okulu öğretim görevlisi Michel Marian³ ve gazeteci Ariane Bonzon’un⁴ yönetiminde “Ermeni tabusu üzerine bir söyleşi” gerçekleştirerek, bu diyalogu 2009 yılında Fransa’da 169 sayfalık bir kitap olarak yayımladılar. Kitabı okuyamamış olanların bilgi edinmesini sağlamak amacıyla önemli saydığım bölümlerini özetledim ve bazı yorumlar yaptım.

Dokunulmazlık zırhına bürünmüş bir tabu konusunda diyaloga girmek, bunu sonuçlandırarak yayımlamak cesaret işi. Ahmet İnsel ve Michel Marian’ın görüşleri pek çok alanda benzerlik gösteriyor. Görüşlerinin farklı olduğu terim “soykırım”. O nedenle kitabın anlatımına bununla başlamak istiyorum. Diğer konuları da başlıklar altında ayrıca ele aldım.

1 “Dialogue sur le tabou arménien” Editions Liane Levi, 169 sayfa. 2009; ISBN: 978-2-86746-522-

2 Ahmet Insel, 2007 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi Ekonomi bölümünü yönetmektedir. İletişim yayınları yetkilisi.

3 Michel Marian Paris’te Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğretim görevlisi. Ermeni sorunu konusunda *Esprit* dergisi ve *Nouvelles d’Arménie* dergisinde makaleler yayımlamıştır.

4 Ariane Bonzon, gazeteci, 1996-2000 yılları arasında ARTE televizyonunun İstanbul temsilciliğini yapmıştır.

“Biri Soykırım Diyor, Öbürü Değil” (s.. 109-125) “Nürnberg kriterleri?”

Michel Marian 1915 olaylarını değerlendirebilmek için “Nürnberg Kriterlerini” incelemek gerektiğini belirtmiştir. (s.109) Soykırım suçu literatüründe Nazi Almanyası döneminde çıkarılan Nürnberg Kanunları⁵ hariç, “Nürnberg Kriterleri” terimine daha önce rastlamamıştım. Ama Ermeni tarafının, farklı ölçüt ve kavramlar icat ederek 1948 Soykırım Sözleşmesinin kurallarını işlevsiz hale getirme çabası içinde bulunduğunu biliyordum.

Paris Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin öğretim görevlisi, Nürnberg ölçütü derken acaba 8 Ağustos 1945 tarihli Londra Anlaşmasını mı kastetmiş? Ya da Uluslararası Askeri Mahkemenin Statüsünün 6 maddesini mi? Statüde “Mahkemenin yetkisi ve genel ilkeler başlığı altında, “Barışa karşı suçlar”, “Savaş suçları”, “İnsanlığa karşı suçlar” kategorileri ele alınmıştı. Anlaşılan, Michel Marian sorgulanmayacağı varsayımından hareketle muhatabını ve okuyucuları yanıltma girişiminde bulunmuş. Oysa soykırım suçunun, Marian’ın duymak istemediği hukuksal temel taşları var. Bunlar arasında “*yetkili mahkeme*”⁶, “*soykırımı suçunun gerçek kişi tarafından işlenebileceği*”⁷ ve “*soykırımı suçunu diğer uluslararası suçlardan ayıran Latince “dolus specialis” denilen bir grubu tamamen veya kısmen sırf ulusal, ırksal, etnik, dinsel gruba ait olduğu gerekçesiyle ile yok etme özel kastının bulunması*” gibi hukuksal öğeler bulunuyor.

Michel Marian ise 1948 Sözleşmesinin esaslarını oluşturduğunu ileri sürdüğü, ama uluslararası soykırım literatüründe bulunmayan Nürnberg Kriterlerini şöyle sıralamış: İlk kriter hedef toplumun etnik ya da dinsel niteliğiymiş, bunu kimse tartışmamaktaymış. Marian soykırımından söz ediyorsa, eksik söylemiş. Sözleşmedeki “ulusal” ve “ırksal” kelimelerini atlamış. İkinci ölçüt: yapılan eylemin niteliğiymiş. Marian, ayrıntı vermiyor, “bunu da kimse tartışmıyor” diyor. Oysa bu da sözleşmenin 2. maddesinde ayrıntılı biçimde açıklanmış Marian soykırımı eylemleri arasında “zorla din değiştirmek” var diyor. Sözleşmede kayıtlı ölçütler arasında bu yok. Sözleşmeyi hazırlayan Uluslararası Hazırlık Konferans konuyu ele almış, ama sözleşmeye ölçüt olarak koymayı reddetmiş. Bunu da bilmek için zahmet edip 1948 Sözleşmesinin Hazırlık Konferansının zabıtlarını okumak gerekir. Üçüncü kriter “Hükümetin soykırımı suçunun işlenmesine iştirakiymiş”. Bu da Sözleşmede çok daha farklı bir çerçevede, 9. maddede (Hükümetin değil) devletin – sorumluluğu konusunda, (bir başka Taraf Devletin Uluslararası Adalet Divanına başvurulabileceği çerçevesinde) ele alınıyor.

5 Sevin Elekdağ, “Ermeni Olaylarını Anlamak Holokost ile Karşılaştırmalı Analiz” Ermeni Araştırmaları Dergisi No.32 (2009) S.91 17 sayılı dipnotu : “ Yahudilere uygulanan ırk ayrımcılığına sahte bilimsel temel kuran Nürnberg Yasaları iki, kanundan oluşmaktaydı: Alman Kanu ve Alman Onurunu Koruma Kanunu... iler Reich Vatandaşlık Kanunu”

6 1948 Soykırım Sözleşmesi. Madde VI

7 1948 Soykırım Sözleşmesi Madde IV

Sözleşmeye göre soykırım suçunu tüzel kişi işlemiyor Devlet ise – malum- tüzel kişi. Soykırımın dördüncü ölçütü “imha etme kastının” bulunmasıymış. Marian bu konuda sözleşmenin belkemiğini oluşturan ve yukarıda değindiğimiz “özel kasıt” ögesinden söz etmiyor.

Özetle, Michel Marian soykırım hukukunu kendince Nürnberg ölçütleri kavramını oluşturarak yeni baştan modifiye etmeğe kalkışıyor “Bu bir hukuksal ayrıntı. Önemli değil.” diyenler çıkabilir. Soykırım bir uluslararası suç olduğu için, esası da bunu oluşturan 1948 sözleşmesindedir. Ne var ki anılan sözleşme Marian’ın beyninde oluşturduğu imgeden farklı. Yukarıda değindiğim özel kasıt unsurundan başka, 1948 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi soykırımın varlığını saptayacak yetkili mahkemeyi de açıkça belirlemiş (Md. 6) Marian bu önemli hukuk kuralını da görmezden geliyor ve trajik 1915 olaylarına ve bunun nedenlerine selektif bir okuma getirerek, başkalarının da kendi yorumuna aynen uymasını bekliyor.

Oysa siyasal bilimler alanında öğretim görevlisi olan bir kimsenin – ne kadar militan olursa olsun- asgari akademik disipline uyması ve amacı uzlaşma yollarını aramak olan bir diyalogda yanılmaya başvurularak güven yitirmemesi gerekirdi.

Marian’ın muhatabı olan Prof. Ahmet İnel de akademisyen, ama o da “Nürnberg ölçütleri” terimini sorgulamamış ve Marian’ın işine geldiği için bu kriterleri varsaymış; böylece bilerek ya da bilmeyerek 1948 Sözleşmesi kural ve ölçütlerinin tahrifatına göz yummuş

Oysa Ahmet İnel, farklı nedenlerle, 1915 eylemlerini soykırımı saymadığını, o eylemlerin “insanlığa karşı suç” kategorisine girdiğini düşündüğünü ve Osmanlı Hükümeti’nin bundan tümüyle sorumlu bulunduğunu (s. 114) belirtiyor; ama “*yirmi yıl, iki yıl, altı ay veya bir gün sonra yeni bilgilerle karşılaşırsa soykırımı terimini de kullanabileceğini*” ekleyerek (s. 125) kapıyı aralık bırakıyor.

Ahmet İnel, bu savını Uluslararası Ceza Mahkemesini oluşturan Roma Statüsündeki “insanlığa karşı suç” veya “savaş suçu” tanımlarını da inceledikten sonra ileri sürseydi saygınlık kazanabilir, akademik unvanına yakışır bir tutum içinde bulunurdu. İnel bunu yapmamış, kendisinin soykırımını Yahudilere uygulanan Shoah ile özdeşleştirdiğini, soykırımının çocuklara, yaşlılara kadar herkesin bilerek, sistemli biçimde ve özenle imhası anlamına geldiğini, oysa Ermenilere yapılan katliamın, Osmanlının genelde kendi tebaasına uyguladığı katliam geleneğine uygun olduğunu, tarihte Kuyucu Murat Paşanın da Aleviler ile Dürzîlerin başlarını keserek kuyulara doldurmasına benzediğini, Osmanlı devletinin geleneğinde tehcir uygulamasının bulunduğunu, hatta Cumhuriyet döneminde de 1934 ve 1950 yıllarında Kürtlerin zorunlu göçü ile bu geleneğin sürdüğünü belirtmiş.(s. 110-111). Öte yandan , “1915 yılında Osmanlı Devletinin

savaş halinde bulunduğu ve Ermeniler Ruslarla işbirliği yaptıkları için sınır bölgesinden uzaklaştırıldıkları” yolunda bir gerekçenin ileri sürüldüğünü” belirten İnsel, ancak sınırdan binlerce kilometre uzaktaki İzmir, Çanakkale, Bursa gibi kentlerde yaşayan Ermenilerin tehcirinin güvenlik gerekçesi ile izah edilemeyeceğini, 1941 ‘de Amerika’da Japon asıllılara uygulanan muamele ile 1915 tehcirinin karşılaştırılmayacağını savunuyor. İnsel, Osmanlı Hükümeti’nin Ermenileri hedef aldığını, Rumların ve diğer Doğu Hıristiyanlarının da bu arada paylarına düşenden kurtulamadıklarını belirttikten sonra, bununla birlikte Alman (imha) sistemiyle Türk uygulamasının aynı olmadığını, Osmanlıların bir ırkı ortadan kaldırmaya yönelmediğini, kimi Ermeni kadın ve çocukların kurtarıldığını, bu nedenle 1915 olayları hakkında soykırımı teriminin kullanılmasını uygun görmediğini belirtiyor.

Srebrenica Soykırım Değilmiş

İnsel’e göre “ Srebrenica’da olanlar soykırımı değildir; Srebrenica soykırımı ise, Ermenilerin başından geçen de soykırım sayılır, ama soykırım bir halkın, bir etnik grubun radikal bir şekilde istenerek yok edilmesi, devlet ile toplumun da bu amaçla yoğun biçimde harekete geçmesi olarak tanımlanıyorsa, 1915 olayları soykırım sayılmaz”(s. 113.) Marian da Srebrenica’nın soykırımı olmadığını belirtiyor, ancak 1915 ‘in soykırımı olduğu konusunda hiç bir duraksaması bulunmadığının altını çiziyor (s. 115)

Soykırım Hukuku Alanında Bilgisizlik

Gerek Marian’ın, gerek İnsel’in ifadeleri, soykırımı hukuku konusundaki “bilgisizliklerinin” derin olduğunu gösteriyor. Bir başka izah ise, her ikisinin de bu konuyu 1948 Sözleşmesi ve Uluslararası Adalet Divanı kararları ile şekillenmiş olan soykırımı hukuku dışına bile bile çıkarıp, siyasal bir çerçeveye oturtmak istemeleridir Çünkü akademisyen olan bu iki konuşmacı, eski Yugoslavya Ceza Mahkemesinin verdiği, iki Sırp yetkilisinin Srebrenica’daki eylemlerini soykırım sayan ve nihai olan kararına rağmen, o eylemleri soykırımı saymadıklarını belirtebiliyorlar (s. 13 ve 115) ve böylece kendilerini yetkili mahkemenin yargıcı yerine koymuş oluyorlar, kesinleşmiş bir mahkeme kararını yok sayıyorlar. Maazallah bu sözleri İsviçre’de söyleseler soykırımı inkâr suçundan İsviçre Ceza yasasının 221. maddesi gereğince mahkûm bile edilebilirler. Öte yandan, böyle davranarak mahkeme kararına bile bağlanmamış olan soykırım suçlamalarının yadsınabileceğine örnek oluşturmuyorlar mı? Ama kendilerine hak olarak tanıdıkları “yâdsıma” başkalarının hakkı değil.

Michel Marian bu konuda şunları da söylüyor: :*"Ermeni tehciri sadece bir ahali transferi değildi, Ermenileri yok etme kastı ile yapılmıştı..... Bu da 1948 tanımına göre soykırımdır... O halde, kelimeler konusunda yapılan bu tartışma neye yarar? Zaten 1915 yılında suçu cezalandıran bir pozitif hukuk yoktu o dönemde. Ermeniler Osmanlının o tarihe kadar uğradığı kayıpların tümü için bedel ödediler. Ermeniler öldükleri için artık bir tazmin olanağı yok. Yargıya başvurarak ceza verilmesi de sağlanamaz. Bu suçu yargılayacak bir mahkeme kurulamaz. Bu nedenle dünya bu olayların soykırımı olduğunu tanısin. Bu davranışı o dönemden bu yana hukuk ve adalet duygusunda yaşanan gelişmelere uygun olur. Soykırım bir gerçek olduğu cihetle bu gerçeğin kredisi bize neden verilmiyor? Olayların soykırımı olduğunun yadsınması Türkiye açısından bir uygarlık sorunu olduğu kadar, uluslararası açıdan da bu husus geçerlidir.. Soykırım konusundaki görüş ayrılığı diğer gelişmeleri engellemelidir ve soykırımı tanınmadığı gerekçesi ile tüm diyalog kapıları kapatılmamalıdır. Shoah ile 1915 olayları arasındaki farklar tartışılabilir.Ancak bir şartla: 1915 olaylarının Shoah'dan çok Srebrenitsa'ya benzediği ileri sürülmemelidir (s. 117-118) "....Shoah ile Ermeni soykırımı arasındaki farklardan⁸ biri kadın ve çocukların İslamlaştırılmasıdır. Ama bu İslamlaştırma da eylemin soykırımcı niteliğini azaltmamalıdır; zira bu insanlara bir seçenek tanınmamıştı ve kadınlar ile çocuklar ya boğazlanmış ya da çöle terk edilmişti (s. 119) Günümüzde bazı aileler, hele Kürt aileleri bakımından bir Ermeni kökenli büyükanneye sahip olma şık sayılıyor.... Ancak durum biz Ermeniler açısından farklı... Biz bugüne kadar dinsel kimliği ile bilinen bir halk olduk..."*

Ahmet İnel'in 1915 olaylarının insanlığa karşı suç sayılması düşüncesine karşı, Marian, *"insanlığa karşı suç ile soykırımı arasında muazzam fark bulunduğunu, soykırımın bir halkı yeryüzünden silmek projesi olduğunu, insanlığa karşı suçun ise Srebrenica'da olduğu gibi hem sayı hem de hedef kitle açısından kısmî olduğunu, bu nedenle bu farkı kabul etmenin uygar bir davranış sayılacağını belirtmiş, kendisi dâhil Ermenilerin büyük bir sabırsızlık içinde bulduklarını, 2015 tarihinin soykırımının kabulü konusunda kendileri açısından son tarih teşkil ettiğini ve daha fazla beklenmesinin düşünülemeyecek olduğunu "* söylemiştir Ahmet İnel de *" sabırsızlığını anlamaktayım"* yanıtını vermiş. (s. 124). Bu sözler Marian'ın Roma Statüsündeki insanlığa karşı suç tanımı ile soykırımı suçu ve savaş suçu tanımları arasındaki farkları ya bilmediği veya bilmezden geldiği yolundaki tespitimizi doğrulamaktadır.

Michel Marian diyalogun bu aşamasında, *"Ermenilerin Türkler ile ilişkilerinde, kendi ahlaksal -açıdan üstün- pozisyonlarından yararlanarak, Türkleri suçlayıcı bir tavır takınmalarını, ... Soykırım kelimesini kullanmayanları olduğu gibi, bu*

8 Sevin ELEKDAĞ, "Ermeni Olaylarını Anlamak. Holokost ile Karşılaştırmalı Analiz" Ermeni Araştırmaları Dergisi, No. 32, ss. 87-107.

terimi şimdi işlevsel anlamda kullanan Fuat Dündar⁹ gibi tarihçileri de inkârcılıkla suçlamalarını doğru bulmadığını belirtmiş, soykırımını inkâr eden Türklerin bu suçları işleyenlerle –bir- olduğunun ileri sürülmesine de katılmadığını, savunma ya da olayın boyutunu küçük görmenin eylem ile eşit olmadığını” (s. 132) sözlerine eklemiştir.

Türkiye’den Beklentiler

İnsel, Türklerin kapsamlı bir bellek çalışması yapmasını, önce çok uzun zamandır unuttuğumuz ve inkâr ettiğimiz tarihsel olaylarla karşılaşmamız gerektiğini söylüyor ve bunun zaman alacağını, bu çalışmanın (tavandan değil) tabandan başlaması gerektiğini, yoksa bugün birinde Türk Devleti’nin bugüne kadar bilinen gerçek değişmiştir, şimdi gerçek şudur diyerek yeniden tepeden inme bir durum (tarih yorumu) yaratabileceğini söylüyor.

Marian’a göre ise Ermeniler doksan yıl beklemişlerdir. Ermeniler, Avrupa’nın anahtarını elinde tutanların şimdilik kendi yanlarında olduğunu ve soykırımın tanınmasını sağlayabileceklerini sanıyorlar, bu güç dengesi bozulursa istediklerini hiç bir zaman elde edememekten korkuyorlar.

Marian’a göre, “İlk AKP Hükümeti buzların erimesinde önemli bir rol oynamıştır. Daha sonra 23 Mayıs 2009 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Düzce’de yaptığı bir konuşmada, “yıllar boyu farklı bir kimliğe sahip olanlar ülkeden kovuldular. Bu iyi niyetle yapılmadı. Bu faşist bir yaklaşımla yapıldı” demiştir; bu bir açılımdır; Cumhurbaşkanı Gül ise Nisan 2009’da Barack Obama’nın yaklaşımına katılmamış, ancak, resmi inkâr tutumunu da tekrarlamamıştır” diyor, Bu durumda Ermeniler, Türkiye’nin Ermeni tutumunun aynını kabul etmese bile, resmi inkâr pozisyonunu terk etmesini beklemektedirler. Örneğin Türk diplomatlarının Ermeni sorunu konusundaki inkârcı söyleme göre yetiştirilmesine son verilebilecek, okul kitapları gözden geçirilebilecek, Jön Türkleri açıkça öven kurumlara destek verilmesinden vazgeçilebilecek, Türk Hükümeti yurt dışındaki ulusalcı grupları desteklemeyi durdurabilecekmiş.

Marian’ın dile getirdiği beklentiler arasında şunlar da var: “1960’lı yıllardan beri Ermenilerin istediği şey: Mahkeme ancak bu bir hayal. Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulduğu tarihten önceki olayları ele alamayacağı kararlaştırıldı. Ayrıca suçlanabilen Devletler değil, yöneticiler. Bir Nürnberg Mahkemesi kurulmasının olanaksızlığı Ermeniler için çok düş kırıcı” (s.78) “1915 yılında

9 Fuat Dündar’ın, tehciri, Anadolu’daki tüm azınlıkları sulandırmayı amaçlayan bir etnik mühendislik projesi ile, Rus ordularının ilerlemesi karşısında duyulan paniğin birleşmesi sonucunda doğduğu görüşünü savunduğu Marian tarafından belirtiliyor.

müttefikler itihat ve Terakki yöneticilerinin Ermenileri yok etmeğe devam ettikleri takdirde sorumlu tutulacaklarını belirtmişlerdi. Bu uluslararası hukuk açısından önemli bir yenilikti" (s.77) "Daha sonra bu amaçla bir mahkeme kurulması fikri terk edildi, onun yerine Türklerin Türk olmayanları yönetme yeteneği bulunmadığı gerekçesiyle Osmanlı Devletinin toprakları elinden alındı" (s.77)

Bu konuda eklenmesi gereken husus Marian ve onun gibi düşünenlerin Malta'ya yargılanmak için sürülen Osmanlı yöneticilerinin aleyhlerinde bir delil bulunamadığı için yargılanmadan salıverilmiş bulunmalarından hiç söz etmemeleridir. Bu da selektif okuma ve işline gelmeyen hususları bellekten silme güdüsünün bir tezahürüdür.

Marian'a "göre "Ermenilerde toprak değil, manevi tatmin talebi bulunduğu konusunda bir bilinçlenme var. Tabii, azınlıkta bulunan bazı gruplar toprak taleplerini ileri sürüyorlar. Soykırımın kabulü dışında bu manevi tatmin nasıl sağlanabilir? Ermenilerin, bir Ermeni yurdu kurulmadan -eski topraklarına geri dönüşü nasıl olabilir? Belki Türk Hükümeti sembolik bir jest yaparak Ağrı dağının yarısını Ermenilere verebilir. Veya tarihsel başkent Ani'yi verebilir. Ya da daha pratik olarak, Ermeni gemilerinin Trabzon limanına yanaşması kabul edilebilir. Örneğin Van sakinlerinin Van kökenli Ermenilere, Muş sakinlerinin Muş kökenli Muşlulara yapabilecekleri jestler olabilir. Bu vatandaşlığa alınma ya da toprak talebi değil, bir çeşit varlığını yeniden kabul etme gibi bir jest olabilir." "Doğal olarak benim ailemin (Marian'ın ailesinin) geldiği yer olan Erzurum'da itirazlar gelebilir. ....Ben hala Erzurum'a gitmeyi çok arzu ediyorum ama korkuyorum" (s.136-137) "Türk hükümeti herkesin görüşünü açıklayabilmesi için bir propaganda silahsızlanması yapmalıdır". İnsel bunun şart olduğunu, ancak gerçekleşmesi için güçlü bir toplumsal talep bulunması gerektiğini belirtmiştir (s. 144)

Diyalogun Ermeni talepleri bölümünün ve diyalogun bununla ilgili sayfalarının okunması, özellikle Michel Marian'ın ve onun gibi düşünenlerin gerçeklerden ne kadar uzakta bulduklarını göstermesi bakımından ilgi çekici. Bunlar, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında olduğu gibi bazı dış güçlerin, örneğin ABD, Fransa ve Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye üzerine baskı kurma yoluyla soykırımını Türkiye'ye kabul ettirebileceklerine inanıyorlar. Bu baskıların aksi tesir yarattığı kendilerine söylenince şaşırıyorlar, hatta inanmak istemiyorlar. Bunun başında bazı Amerikalı ve Avrupalı siyasetçilerin sözlerinin ve güvencelerinin kendilerinde oluşturduğu beklentiler geliyor. Ancak, bu beklentileri gerçekleştiremeyeceği cihetle, ileride bu konuda karşılaşacakları düş kırıklıklarının yeni bir travma yaşatması olasılığı şimdiden üzüntü veren bir gerçek.

Ermenilerin Sayısı

İnsel tarihle yüzleşme alanında bazı sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına değinmiş, örnek olarak TÜSİAD'ın Ahmet Kuyaş'a hazırlattığı bir tarih kitabı projesinde, Ermeni saldırılarının 1915 olaylarından önce değil de 1916 yılında cereyan ettiğinin yazıldığını, 1915'te ölen Ermenilerin sayısının 600.000 olarak verildiğini, ancak bu kitabın okullarda okutulmadığını, gene de bazı öğretmenlerin esinlendiğini söylemiş; 1923'de Türkiye'de 300.000 Ermeninin bulunduğu, bunlardan bir bölümünün Anadolu'da yaşadığını, bu Ermenilerin çektikleri acılarla -Türk halkının- yüzleşmesinin gerektiğini ve daha genel olarak, Kemalizm'in yeşerttiği korkudan kurtularak, kendi dolaplarımızdaki ölüleri saymamız icap eylediğini düşündüğünü, aksi halde "başka ve yeni unutulmalar" yaratılmış olacağı altını çizmiş, Türkiye'nin Ermenilere karşı olan tarihsel gerçeği kabul borcu bulunduğunu, öte yandan yaşanan büyük trajedinin sebeplerinden birinin iç düşman yaratılması olduğunu, bunun terk edilmesinin gerektiğini, aynı iç düşman söyleminin bugün Kürtler için yenilendiğini belirtmiş. (s.136)

Marian, ölen Ermeniler konusunda Taner Akçam'ın 800 000 sayısını verdiğini, kendilerinin 1.500.000 sayısına alıştıklarını, ölen Ermeniler arasında, tehcir sırasında katledilenler, yorgunluktan, açtıktan, soğuktan ölenler bulunduğunu, soykırımdan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda 1.900.000 Ermeni'nin yaşadığını, bunların 3000 kilise, 2000 okula sahip olduklarını, sayılar savaşının tarih kitaplarının yeniden yazımını engellememesi gerektiğini anlatmış.

Osmanlı Türklerinin Maruz Kaldığı Kıyım

İnsel sadece Ermenilerin değil, bunun yanında "Kafkasya'dan, Balkanlar'dan sürülen ve katledilen Müslümanların da hesaba katılması gerekeceğini" de belirtmiş. (s. 80 ve 135) "70-80'li yıllarda Türk resmi görüşü, ASALA eylemlerini ve Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Ermenilerin Rus ve Fransızlara katılarak ihanet etmelerini öne çıkarmış ve olayların tarihsel sıralamasını gizlemiştir" diyen. İnsel'e göre, örneğin, Osmanlı sınırından Rusya'ya kaçan Ermeniler Rus ordusu ile Doğu Anadolu'ya geri geldikleri zaman 1915'te yapılanlardan intikam almak için Müslüman halkı gerçekten katletmişlerdir. (s.80).

Öte yandan, "Ermeni entelektüellerin İstanbul'dan sürülüşünün sembolik tarihi olan 24 Nisan 1915'ten önce Van'da ayaklanan Ermeniler sivil Müslüman halkı katletmişlerdir. Ama bu katliam yüz binlerce Ermeni'nin Orta Anadolu'dan ve Marmara kıyılarından sürgüne yollanmasını haklı kılabilir mi? sorusu, çok kısa zaman önceye kadar sorulmamıştır" (s. 81). Bu soruya Marian'ın verdiği yanıt ta kayda değer: "*Dikkat! Taner Akçam Jön Türk propagandasının öne çıkardığı Van*

ayaklanmasının bölgede yapılan çok sayıda Ermeni kitalinden sonra olduğunu söylüyor. Savaşın başlaması ile Nisan 1915 arasında 55.000 Ermeni öldürülmüş...”

Ermeni Terör Örgütlerinin Eylemleri

Marian “ASALA’nın ilk saldırılarının Ermeni toplumunu bu eylemlerin olumlu medyatik sonuçları ve kendilerini terör olayları ile özdeşleştirilme açmazı arasında bıraktığını, 1981’de bir Taşnak Komando timi tarafından Türk Sefaretine¹⁰ yapılan ünlü Van operasyonundaki rehin alma eyleminde sadece bir korumacının öldürüldüğünü, minimum şiddet kullanıldığını, kendisinin de o akşam Türk Büyükelçiliği önünde yapılan Ermeni nümayişe katıldığını, zira orada Türkler ile kavgalar çıktığını, bu eylemin 26 Ağustos 1896 tarihinde Osmanlı Bankasına yapılan saldırının benzeri olduğunu, o tarihte alınan rehinelere kimsenin ölmediğini” belirtmiştir.¹¹ (İnsel ise Türk temsilciliği ile araları iyi olmadığından o gün büyükelçiliğe gitmemiş)

Marian soru üzerine kendisinin ASALA’ya kuvvetli bir sempati beslemediğini söylüyor ve “uyanış sevincine evet, ama o kadar” diyor, 1984 yılında Esprit dergisinde bir makale yayımladığını ve “teröre hayır, ancak bu terör eylemleri yalınlığı ile terör ya da teröre verilen destek bir çeşit demokratik katılım sağlamıştır ve maalesef bu terör eylemleri diasporada iyi karşılanmıştır” diye yazdığını sözlerine ekliyor. Marian’a göre “Türk makamlarına karşı yapılan suikastlar belleğin uyanmasını sağlayan bir megafon olmuş” (s. 83) Daha sonraki yazılarında ise Marian, soykırımın kabulü lehinde ama terörizmin karşısında tutum aldığını, mensup bulunduğu derneğin Avrupa Parlamentosu’nun 1987 yılında aldığı Ermeni soykırımını tanıma kararı ile sonuçlanan Belçikalı parlamenter Vandemeulebroucke ile yoğun işbirliği yaptıklarını, kararın Ermeni soykırımının tanınmasının Türkiye’nin üyeliğinin koşulu olduğunu belirttiğini vurgulamıştır.

İnsel, “Ermeni terör eylemlerinin Türkiye’nin aktif inkârcılık politikasına katkıda bulunduğunu, Türkiye’nin devletin şiddet kullandığı bir ülke olduğunu, ama devletin her şeye rağmen halkın bu şiddet kullanımını desteklemesini de istediğini” belirtmiştir. (s.82)

10 Saldırı Büyükelçiliğe değil, Paris’teki Türk Başkonsolosluğuna yapılmıştı.

11 Marian eylemin Paris’teki Başkonsolosluğuna yapıldığını, Konsolosun karnından vurulduğunu söylemiyor. Marian 1975 yılında Büyükelçi İsmail Erez’in bir Ermeni katil tarafından şehit edildiğini de hatırlamayı yeğliyor.

Türkiye'nin Avrupa Birliği Adaylığı Konusu ve Soykırım

Marian Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin üye olması için soykırımın tanınmasında ısrar edeceğini düşünüyor. Ermenistan Cumhuriyeti Türkiye'nin AB üyesi olmasının Ermenistan'ı Avrupa'ya yakınlaştıracak bir öge olarak değerlendirmekteymiş. Buna karşı diaspora, inkarcılığın kabulü anlamına gelme riskini taşıdığı için Türkiye'nin AB üyeliğine karşıdır. (s.139) Gene de soykırımın tanınması halinde Ermeniler Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyecekler, hatta onun avukatlığını yapacaklarmış. (s. 138) İnel ise Türkiye'nin AB üyeliğinin gerçekleşmesi konusunda daha mesafeli duruyor Bir süre sonra Türkiye'nin Avrupa'ya gereksinme duymayabileceğine işaret ediyor ama Azeri-Ermeni uzlaşmazlığının esiri haline gelmiş bulunan Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerinin normalleşmesini istiyor.

Arşivler

Marian, tanık kalmadığına göre arşivlerde araştırma yapılmasının özendirilmesini isteyince, İnel İttihat Terakki mensuplarının kendi arşivlerini imha ettiklerini sandığını, ama terk edilen mallar konusunda Genelkurmay Başkanlığı arşivlerinin bulunduğunu, ayrıca Taşnak arşivlerinde de yararlanılabileceğini belirttikten sonra, 2005 yılında Milli Güvenlik Kurulunun Osmanlıcadan nakledilen kadastro kayıtlarının yayımlanmasını yasakladığını, bunun gerekçesinin Ermenilerin mal talebinde bulunmasına veya soykırımın tanınmasına olanak verilmesi olarak izah edildiğini belirtiyor

Aileler, Çocukluk ve Gençlik Yılları “Cart ve Gart”

Söyleşinin ilk 73 sahifesi İnel ve Marian'ın ailelerini, çocukluk ve gençlik yıllarını birbirlerine anlatmalarına ayrılmış. Marian'ın büyükbabası ve ailesi Bayazıt ve Erzurum göçmeni. İnel'in ailesi ise Serez'den göçmüş. Marian'ın babasının adı Martin Haroyan Ermenistan'da doğmuş. Büyükbaba 1915'te Beyazıt'tan Ermenistan'a kaçmış. Kader Martin'i daha sonra Fransa'ya götürmüş; kimliğini gizlemek için orada Haroyan adını almış.¹² Oğlu, Marian Fransa'da Türk

12 Baba Martin Haroyan Ermenistan'da gazetecilik yaparken 2. Dünya savaşı çıkmış. Görev yaptığı Rus birliği Kırım'da Almanlara teslim olmuş. Haroyan Almanca bildiği için bir Alman subayının tercümanı olmuş- “diğer Ermeniler gibi esir kamplarında çürümemiş”- Fransa'ya ve İtalya'ya Alman subayı ile birlikte gitmiş. (Marian söylemiyor ama) babasının Alman askeri üniformasını giydiği muhakkak. 1944 yılında Alman subayı öldürülünce kaçmış, Paris'te saklanmış, savaş sonunda ortaya çıkmış, doğum yerini Bayazıt, adını Marian olarak beyan edip Fransa'dan siyasal iltica istemiş. O dönemde pek çok Ermeninin Alman üniforması giydiği biliniyor. Ermeni birlikleri kurulduğunu biliyoruz. De Gaulle ile Stalin arasında imzalanmış olan anlaşma gereğince, bu askerler Rusya'ya teslim edilmekteymiş. Doğum yerini ve adını değiştirmemiş olsaydı, işbirlikçi Rus askeri olarak Stalin döneminde herhalde sonu iyi olmazdı.

karşıtı olarak yetişmiş, Fransız Ermenileri bakımından Türkiye lehine olan her şey kötü ve haksız olduğu için acı vericiymiş. (s. 53)

İnsel, gençlik yıllarında eski trajedilerden pek bahsedilmediğini söylüyor. Marian da çocukluk yıllarında soykırımından “cart” (katliam) ve “garttan”(sürgün) söz edildiğini duymuş 1970’li yıllarda Marian da, İnsel de Fransa’da aşırı sol görüşlüymüş. İnsel Fransa Komünist Partisine üyeymiş (s.58). Marian bu dönemde Ermeni soykırımı ve Ermenilere yapılan haksızlık konusundaki çalışmalara katılmış. Türklerden korkuyormuş. (s. 62)

Diyaloga Katılanların “Öğrendikleri”

Diyalogun son bölümü “öğrendiklerimiz” başlığını taşıyor. Her iki konuşmacının üzerinde uzlaşma sağladıklarını belirttikleri öğelerden bazıları şunlardır: (s. 148)

- 1915 olayları zulümler, ayaklanmalar ve siyasal çatışmalar zinciridir;
- Osmanlı devletini yöneten grupta Osmanlı Ermenilerini yok etme iradesi vardı.
- Türkiye Cumhuriyetinin -bu alandaki- sorumluluğunu tanınması gereklidir;
- İnkârın demokrasiye zarar veren bir niteliği bulunmaktadır; Konuşmacıları ayıran husus olayların kendisi değil, bunların tanımlanması hakkında Shoah gibi bir kelimenin kullanımındır; bu konuya ileride dönülmelidir
- Olaylar ve bazı açıklamalar konusunda farklı tepkiler bulunduğu saptanmıştır.
- Diyalogun devamında yarar vardır. Ancak bunun sonsuza kadar süremeyeceğinin ve diyalog tuzağına düşülmesi durumunda bunun ileride daha büyük hayal kırıklıklarına sebep olacağına altı çizilmelidir. Diyalog düğümleri çözer, doğru jestleri ve sözcükleri bulma durumunda olan sivil toplum örgütlerine ve politikacılara yararlı olabilecek malzemeleri bulma hususunda yardımcı olur. (s.151)

Kitabın ekinde bir kronoloji, bibliyografya, Ermenilerden özür dileyenlerin imzaladığı Aralık 2008 tarihli mektup, 60 Ermeni kökenlinin imzaladığı, Türk vatandaşlarına teşekkür mektubu yer almaktadır.

